

Karta Wenecka 1964–2014

pod redakcją
Weroniki Bukowskiej
Janusza Krawczyka

Toruń 2015

Zakład Konserwatorstwa
Instytut Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Karta Wenecka 1964–2014

pod redakcją
Weroniki Bukowskiej
Janusza Krawczyka

Toruń 2015

Recenzenci:

Marian Arszyński

Maciej Prarat

Ulrich Schaaf

Karolina Zimna-Kawecka

Redakcja naukowa:

Weronika Bukowska, Janusz Krawczyk

Opracowanie graficzne:

Krzysztof Skrzypczyk

Opracowanie redakcyjne:

Danuta Murawska

© Copyright by Wydział Sztuk Pięknych UMK w Toruniu

ISBN 978-83-943825-1-3

Wydawca

Wydział Sztuk Pięknych

Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu

ul. Sienkiewicza 30/32, 87-100 Toruń

Druk

TOTEM.COM.PL

ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

SPIS TREŚCI

Janusz Krawczyk 50 lat Karty Weneckiej – idee, kontynuacje, konteksty	7
---	---

CZĘŚĆ PIERWSZA

GENEZA KARTY WENECKIEJ

Marek Konopka Wenecka karta w sprawie ewidencji wartości uniwersalnych	17
Barbara Ochendowska-Grzelak Antycypacje Karty Weneckiej w piśmiennictwie niemieckojęzycznych teoretyków ochrony zabytków przełomu XIX i XX wieku	29
Jakub Lewicki <i>Znamiona naszych czasów</i> w teorii i praktyce konserwatorskiej pierwszej połowy XX wieku, czyli w poszukiwaniu źródeł sukcesu postanowień Karty Weneckiej w Polsce	37
Jolanta Sroczyńska Karta Wenecka jako dokument doktrynalny o znaczeniu międzynarodowym, ponadczasowym i uniwersalnym – dylematy środowiska konserwatorskiego	53
Monika Bogdanowska Słowa, pojęcia i terminy – o zawiłościach konserwatorskiego słownictwa	65

CZĘŚĆ DRUGA

KARTA WENECKA A WSPÓŁCZESNE TEORIE KONSERWATORSKIE

Bogusław Szmygin Karta Wenecka w świetle współczesnych wyzwań teorii konserwatorskiej	77
Andrzej Kadłuczka Karta Wenecka 1964 i jej krakowska glossa po 36 latach, czyli między ortodoksyjną doktryną a ontologiczną metodologią ochrony dziedzictwa kulturowego	85
Janusz Krawczyk Karta Wenecka i spór o zasady postępowania konserwatorskiego	93
Andrzej Siwek Karta Wenecka a krajobraz zabytkowy – relacja niedoceniana	103
Małgorzata Balcer Pojęcie „miejsca” w Karcie Weneckiej a koncepcja „miejsca pamięci” Pierre’a Nory	117
Elena Maldjiewa O możliwości szerszego zastosowania wytycznych Karty Weneckiej (na przykładzie architektury XIX i XX wieku)	127
Waldemar Affelt Duch Karty Weneckiej w teorii i praktyce zachowania dziedzictwa techniki	131
Joanna Tucka Kodeks urbanistyczno-budowlany a ochrona zabytków	141
Grzegorz Bukal Karta Wenecka – zapisy i możliwości ich zastosowania w praktyce	151

CZEŚĆ TRZECIA

POSTANOWIENIA KARTY WENECKIEJ A DZIAŁALNOŚĆ KONSERWATORSKA W ZAKRESIE ZABYTKÓW ARCHITEKTURY

Paweł Dettloff

Karta Wenecka a ochrona historycznych ruin zamków w Polsce w ostatnich dziesięcioleciach 165

Dominik Mączyński, Maciej Warchoł

Pojęcie autentyzmu w Karcie Weneckiej i zmiany jego rozumienia we współczesnej konserwacji i restauracji zabytków architektury oraz konstrukcji drewnianych w Polsce 179

Paul Latham

Problematyka konserwatorska zabytkowego zespołu folwarku High House Farm w Purfleet, Wielka Brytania 191

Jan Tajchman

Litera i „duch” Karty Weneckiej ideą przewodnią w konserwacji i kreacji dzieł architektury 205

Jerzy Uścińowicz

Powrót do przyszłości – o ochronie wartości kultu w architekturze sakralnej 241

Aleksander Owerczuk

Problematyka rekonstrukcji cerkwi w województwie podlaskim – pomiędzy teorią a praktyką 257

Antonina Żaba

Utrzymanie kościołów Pętli Gliwickiej Szlaku Architektury Drewnianej w województwie śląskim w świetle zaleceń Karty Weneckiej 269

Maciej Oleński

Rekonstrukcja czy kreacja? – zjawisko „replikacji” w odbudowie zabytkowych gmachów Warszawy w świetle doktryn konserwatorskich Karty Ateńskiej i Karty Weneckiej 287

Xenia Modrzejewska-Mrozowska

Ochrona industrialnego dziedzictwa kulturowego w świetle Karty Weneckiej 299

ANEKS

Charte Internationale sur la Conservation et la Restauration des Monuments et des Sites (Charte De Venise 1964) 313

Karta Wenecka – 1964. Postanowienia i uchwały II Międzynarodowego Kongresu Architektów i Techników Zabytków w Wenecji w 1964 r. (tłumaczenie z j. francuskiego) 319

International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (The Venice Charter 1964) 325

Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Zabytków Architektury i Miejsc Historycznych (Karta Wenecka 1964) (tłumaczenie z j. angielskiego Moniki Bogdanowskiej z 2015 r.) 329

The Venice Charter 1964–2014 (Summary) 333

O autorach 339

JANUSZ KRAWCZYK

50 LAT KARTY WENECKIEJ – IDEE, KONTYNUACJE, KONTEKSTY

Drugi Międzynarodowy Kongres Architektów i Techników Konserwacji, który obradował w Wenecji od 25 do 31 maja 1964 r., zapisał się w historii światowego konserwatorstwa jako wydarzenie wyjątkowe¹. Jego obrady uwieńczone zostały uchwaleniem dokumentu, który w kolejnych dziesięcioleciach w sposób znaczący przyczynił się do upowszechnienia idei konserwatorskich na całym świecie. Dokument ten, zwany Kartą Wenecką, określa podstawowe założenia i cele działalności konserwatorskiej². Wzmacniając poczucie odpowiedzialności za zachowanie *wartości ogólnoludzkich* oraz *zabytkowych dzieł narodów*, Karta wskazywała na potrzebę dalszej integracji międzynarodowego środowiska konserwatorskiego. W kolejnych dziesięcioleciach wiodącą rolę na tym polu odegrała organizacja pozarządowa utworzona na mocy jej postanowień – International Council on Monuments and Sites (ICOMOS)³.

Wyjątkowe znaczenie Karty Weneckiej można mierzyć choćby liczbami: przekładów na języki obce, cytowań, poświęconych jej publikacji. Nawiązania do jej postanowień znajdujemy w dokumentach konserwatorskich o zasięgu regionalnym i międzynarodowym. Zadziwiające, że mimo upływu ponad półwiecza od jej powstania Karta Wenecka nadal jest dokumentem „żywym”, składając do refleksji nad rolą relikwów przeszłości w kształtowaniu środowiska kulturowego człowieka i nad wynikającymi stąd powinnościami konserwatorów⁴. Na jej kulturotwórcze oddziaływanie zwrócono uwagę w deklaracji ICOMOSu z 2004 r. podkreślając, że „analiza, zrozumienie i interpretacja wytycznych zawartych w Karcie Weneckiej jest prawem oraz obowiązkiem każdego kolejnego pokolenia specjalistów podejmujących prace w dziedzinie konserwacji i restauracji zabytków”⁵.

¹ ICOMOS, *The monument for the man. Records of the II International Congress of Restoration (ICOMOS, Venezia, 25–31 maggio, 1964)*, Padova 1971.

² *Karta Wenecka 1964. Postanowienia i uchwały II Międzynarodowego Kongresu Architektów i Techników Zabytków w Wenecji w 1964 r. Dokument 1: Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych*, (zob. Aneks s. 319–323).

³ Por. *Polski Komitet Narodowy ICOMOS 1965–2015. 50 lat w służbie ochrony zabytków*, red. K. Pałubska, Warszawa 2015.

⁴ M. Petzet, *International principles of preservation*, Berlin 2009, s. 13–15.

⁵ „It is the right and duty of each and every new generation of conservation and restoration professionals in different cultural regions to examine, understand and interpret the guidelines contained in the Charter of Venice over and over again”. *The Pécs declaration on the Venice Charter*, Pécs, Hungary, May 27, 2004, <http://www.icomos.org/venicecharter2004/pecsdeclaration.pdf> (2.09.2014).

Lektura *Charte de Venise* może być twórczym i konstruktywnym doświadczeniem dla przedstawicieli różnych dyscyplin i specjalności konserwatorskich także w czasach nam współczesnych. To przekonanie towarzyszyło wszystkim, którzy przyczynili się do powstania niniejszej książki: historykom i teoretykom konserwacji, konserwatorom zabytków, architektom, etnologom i prawnikom specjalizującym się w ochronie kulturowego dziedzictwa. O wielodyscyplinarnym charakterze zbiorowej publikacji zatytułowanej *Karta Wenecka 1964–2014* w dużym stopniu przesądziły dyskusje prowadzone podczas międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu z okazji pięćdziesiątej rocznicy II Kongresu Architektów i Techników Konserwacji. Przy współczesnym stanie wiedzy za obiecujące zostało uznane skonfrontowanie różnych postaw wobec problemów i rozwiązań wskazywanych przez Kartę Wenecką. Oprócz względów poznawczych przemawiały za tym także racje o znaczeniu środowiskowym. Postępująca dezintegracja polskiego środowiska konserwatorskiego ma swoje źródło między innymi w głębokich różnicach dzielących zwolenników tradycyjnych i postmodernistycznych koncepcji konserwatorskich. Przyjęta formuła pracy zbiorowej, w której przedstawiciele różnych dyscyplin, profesji i ośrodków przedstawiają swoje poglądy na temat postanowień Karty Weneckiej, otwiera pole dialogu i skłania do refleksji nad wspólną odpowiedzialnością za losy zabytków.

Na książkę składają się następujące części: I. Geneza Karty Weneckiej, II. Karta Wenecka a współczesne teorie konserwatorskie, III. Postanowienia Karty Weneckiej a działalność konserwatorska w zakresie zabytków architektury.

Część pierwszą otwiera artykuł poświęcony źródłom inspiracji, z których czerpali twórcy postanowień Karty Weneckiej. Jego autor Marek Konopka sięga między innymi do tekstu Karty Ateńskiej i podkreśla znaczenie I Kongresu Architektów, który obradował w Paryżu w roku 1957. Zwraca również uwagę na historyczne uwarunkowania ówczesnych teorii konserwatorskich, w tym na teoretyczną polemikę z założeniami restauracji purystycznych, do których nierzadko po drugiej wojnie światowej nawiązywano podejmując prace przy zabytkach architektury. W kolejnym artykule Barbara Ochendowska-Grzelak przedstawia szeroką panoramę prądów ideowych poprzedzających rozwiązania przyjęte w Karcie Weneckiej, koncentrując się zwłaszcza na omówieniu poglądów teoretyków z niemieckiego obszaru językowego. Podobny punkt wyjścia obrał Jakub Lewicki, który w swoich rozważaniach poświęconych rodzimej tradycji konserwatorskiej skupia się przede wszystkim na poglądach teoretyków modernistycznych formułujących zalecenia dotyczące sposobów wykonywania uzupełnień w zabytkach architektury. Wskazuje przy tym na daleko idące zbieżności między propozycjami zgłaszanymi przez polskich teoretyków w pierwszych dziesięcioleciach XX w. a zaleceniami przyjętymi później w Karcie Weneckiej.

O okolicznościach, w jakich doszło do sformułowania tekstu *Charte de Venise* pisze Jolanta Sroczyńska, zwracając szczególną uwagę na zespołowy charakter tego przedsięwzięcia i podkreślając wkład przewodniczącego obrad Piera Gazzoli, Paula Philippota – autora preambuły oraz Raymonda Lemaire’a – autora pierwszej, francuskiej wersji tego dokumentu. Jak wykazuje Monika Bogdanowska w kolejnym artykule, z przekładem Karty Weneckiej na języki obce wiążą się problemy nie tylko filologiczne. Do dziś tekst tego dokumentu stanowi jedno z podstawowych odniesień dla teorii i praktyki konserwatorskiej, jednak – dowodzą tego analizy przedstawione przez M. Bogdanowską – różnice między oryginalnym zapisem w języku francuskim a jego tłumaczeniem na język angielski są źródłem wielu praktycznych i teoretycznych kontrowersji. Polski tekst Karty Weneckiej, funkcjonujący w rodzimym środowisku konserwatorskim od blisko pięćdziesięciu

lat, został przetłumaczony z języka francuskiego. Porównanie go z przekładem dokonany przez Monikę Bogdanowską, którego podstawą jest angielskie tłumaczenie tego dokumentu, ujawnia rozbieżności zarówno w warstwie terminologicznej, jak i w formułowanych zaleceniach. Szczególnie jest to widoczne w obrębie postanowień dotyczących restauracji – według francuskiego oryginału *powinna ona zachować charakter wyjątkowy*, natomiast w wersji angielskiej podkreślono tylko *wysokospecjalistyczny* charakter procesu restauratorskiego.

Na wagę problemów wynikających z tłumaczenia Karty Weneckiej na język polski wskazują także inni autorzy artykułów zamieszczonych w niniejszej książce (por. teksty Jolanty Sroczyńskiej, Bogusława Szmygina, Andrzeja Kadłuczki, Janusza Krawczyka, Andrzeja Siwka, Waldemara Affelta, Grzegorza Bukala). W zdecydowanej większości opowiadają się oni za uszanowaniem historycznego tłumaczenia jako dokumentu i tekstu kanonicznego, który wpisał się w historię polskiego konserwatorstwa. Czytelnik ma okazję zapoznać się nie tylko z opiniami dotyczącymi tej kwestii, w aneksie bowiem zamieszczono zarówno źródłowy francuski tekst Karty Weneckiej i jego tłumaczenie na język angielski, jak i oba polskie przekłady – pierwszy, z lat sześćdziesiątych, z języka francuskiego, oraz drugi, z roku 2015, z języka angielskiego⁶.

Warto przy okazji podkreślić, że Karta Wenecka nie jest ani pierwszym, ani zapewne ostatnim międzynarodowym dokumentem konserwatorskim, który skłania do refleksji nad procesem akulturacji i przekształcania wzorców pod wpływem lokalnych tradycji, w tym także uwarunkowań językowych. Podobne problemy można zaobserwować porównując francuską i angielską wersję Dokumentu z Nara o autentyczności z roku 1994. Jukka Jokilehto uwypuklił te różnice wskazując, że o ile w wersji francuskiej dochodzi do głosu refleksja nad interpretacyjnym charakterem wiedzy o autentyczności relikwów przeszłości i różnymi sposobami rozumienia tego pojęcia, o tyle wersja angielska jest zorientowana raczej na myślenie w kategoriach zarządzania dziedzictwem⁷. Jeśliby z tej samej perspektywy analizować różnice we francuskim oryginale i angielskim tłumaczeniu Karty Weneckiej, można dojść do wniosku, że pierwszy jest bardziej powściągliwy w przyznawaniu prawa do restauratorskiej ingerencji w materialną strukturę zabytku, drugi zaś bardziej liberalny pod tym względem⁸. Kolejnej okazji do interesujących porównań dostarczają stwierdzenia zawarte w preambule karty. W tekście francuskim fraza *w całym bogactwie ich autentyczności* odnosi się do *wartości ogólnoludzkich* (co zostało powtórzone między innymi w tłumaczeniu na język polski), a w wersji angielskiej nie do wartości, lecz do *monuments* (czyli – w polskim tłumaczeniu – do zabytków)⁹.

Jest oczywiste, że tego typu translatorskie niuanse mogą modyfikować sens konserwatorskiego przesłania Karty Weneckiej, a tym samym wpływać na zróżnicowanie jej odbioru w poszczególnych krajach. Przywołując francuski oryginał preambuły oraz jego polski przekład można pokusić się o stwierdzenie, że przez zwrócenie uwagi na kwestię autentyczności wartości *Charte de Venise* torowała drogę rozważaniom, które w kolejnych dziesięcioleciach zaowocowały znaczącym poszerzeniem horyzontów konserwatorskiej refleksji i doprowadziły do powstania Dokumentu

⁶ Karta Wenecka 1964... (zob. Aneks s. 313–332).

⁷ J. Jokilehto, *Considerations of the impact of Nara*, [w:] ICOMOS ITALIA, *The Nara Document on Authenticity, 1–6 november 1994 – 20th Anniversary, International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites, The Venice Charter, 25 may 1964 – 50th Anniversary, Symposium Heritage and Landscape as Human Values, Firenze, 9–14 novembre 2014*, Firenze [b.d.], s. 30.

⁸ M. Petzet, *Grundsätze der Denkmalpflege / Principles of Monument Conservation / Principes de la Conservation des Monuments Historiques*, ICOMOS, Hefte des Deutschen Nationalkomitees Band X, München 1992, s. 47.

⁹ Ibidem, s. 45.

z Nara bądź Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa światowego. Ta perspektywa i ocena nie znajdują zrozumienia w gronie teoretyków, którzy korzystają z angielskiego przekładu preambuły.

Autorzy artykułów zamieszczonych w części drugiej niniejszej książki dokonują oceny postanowień Karty Weneckiej nawiązując do różnych nurtów i koncepcji współczesnej teorii konserwatorskiej. Dla Bogusława Szmygina punktem wyjścia jest analiza międzynarodowego statusu Karty Weneckiej: z jednej strony podkreśla rolę tego dokumentu jako „idealistycznego fundamentu konserwacji zabytków”, z drugiej natomiast upatruje źródeł jego niedoskonałości w „przemieszaniu” zapisów o charakterze programowym i normatywnym. W jego opinii zapisy te nie mają już charakteru uniwersalnego, ponieważ nie uwzględniają złożoności problematyki „całego zasobu współcześnie rozumianego dziedzictwa”. Nawiązując do propozycji zmiany paradygmatu ochrony dziedzictwa, B. Szmygin formułuje postulat uaktualnienia teorii konserwatorskich i typuje problemy, których rozwiązanie na obecnym etapie uważa za priorytetowe. Wyraża zarazem przekonanie, że Karta Wenecka „może i powinna nadal funkcjonować jako dokument programowy i normatywny dla bardzo ważnej grupy zabytków rozumianej w tradycyjny sposób”.

Kluczowe problemy współczesnej teorii konserwatorskiej odmiennie ujmuje Andrzej Kadłuczka, zestawiając Kartę Wenecką z opracowaną niemal cztery dekady lat później Kartą Krakowską. Jego zdaniem pierwsza już „należy do historii” i to druga jest próbą odpowiedzi „na wyzwania naszych czasów”. Podejmując polemikę z opiniami Michaela Petzeta autor artykułu porównuje zapisy obu dokumentów i wyraża przekonanie, że przemiany zachodzące w sferze dziedzictwa wymagają określenia nowych celów i form jego ochrony. Przyjęte założenia prowadzą go do zakwestionowania tradycyjnego kryterium autentyczności: uznaje, że konserwacja zabytków architektury i urbanistyki, która ma zapewnić ich „trwanie zarówno w sensie fizycznym, jak i metafizycznym”, jest możliwa tylko przy zaakceptowaniu „dynamicznej formuły zabytku”, co w praktyce oznacza przyzwolenie na przekształcenia prowadzące do zmian jego struktury.

W kolejnym artykule Janusz Krawczyk omawia różnice we wstępnych założeniach przyjmowanych przez przedstawicieli tradycyjnego nurtu myśli konserwatorskiej oraz przez zwolenników koncepcji postmodernistycznych. Zależności między sposobem definiowania przedmiotu działalności konserwatorskiej a określeniem jej celów i metod ukazuje na przykładzie najważniejszych międzynarodowych dokumentów konserwatorskich z ostatniego półwiecza. Polemizując z autorami przeświadczonymi, że postanowienia Karty Weneckiej już się zdeaktualizowały, dystansuje się zarówno wobec poglądów o linearnym rozwoju myśli konserwatorskiej, jak i uniwersalistycznych teorii abstrahujących od kulturowego kontekstu i lokalnych tradycji. W jego przekonaniu renesans zainteresowania Kartą Weneckiej w epoce globalizacji jest wyrazem troski o zachowanie ciągłości europejskiego dziedzictwa i europejskiej tożsamości kulturowej.

Pytanie o aktualność postanowień Karty Weneckiej wyznacza kierunek rozważań przedstawionych w kolejnych artykułach tej części książki. Andrzej Siwek skupia się na kwestiach mających zasadnicze znaczenie dla współczesnych dyskusji o ochronie zabytkowych krajobrazów. Przyjmując, że zabytkowy krajobraz jest „szczególną formą krajobrazu kulturowego wyróżnioną przez wartość historyczną”, zwraca uwagę na zbyt szerokie ujęcie jego problematyki w Europejskiej Konwencji Krajobrazowej, gdyż jej zalecenia bliższe są działaniom z zakresu planowania przestrzennego i gospodarowania przestrzenią niż tradycyjnej ochronie dziedzictwa kulturowego. Zagadnienie miejsc w krajobrazie podniesionych, dzięki Karcie Weneckiej, do rangi zabytków z jeszcze innej perspektywy przedstawia Małgorzata Balcer. Autorka ukazuje najważniejsze etapy poszerzania zakresu

znaczeniowego tego pojęcia, odwołując się między innymi do takich dokumentów, jak Konwencja UNESCO w sprawie Ochrony Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego, Karta z Burra, Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, Konwencja ramowa Rady Europy z Faro. Podkreśla też rolę, jaką odegrały w tym procesie koncepcje nawiązujące do opracowań Pierre'a Nory na temat „miejsz pamięci”.

O aktualności Karty Weneckiej przekonani są także autorzy, którzy wskazują na potrzebę opracowania teoretycznych podstaw działalności konserwatorskiej w tych zakresach i specjalnościach, których uczestnicy weneckiego Kongresu Techników i Architektów Konserwacji nie brali jeszcze pod uwagę. Elena Maldijewa nawiązuje do problematyki konserwatorskiej najnowszej architektury. Natomiast Waldemar Affelt traktuje postanowienia Karty Weneckiej jako kanwę dla swojej Karty TECHNITAS dotyczącej zachowania dziedzictwa techniki i miejsc je upamiętniających. Kluczowe znaczenie ma dla jego koncepcji pojęcie technofaktu, którym określa wszelkie składniki dziedzictwa technicznego, przemysłowego i inżynierskiego. Autor szeroko uzasadnia przyjęte w Karcie TECHNITAS rozwiązania, uwzględniając współczesne konteksty wartościowania dziedzictwa techniki. W nawiązaniu do międzynarodowych dokumentów konserwatorskich (Karta Tagilska, Zasady Dublińskie), a także do rekomendacji Rady Europy i wytycznych Komitetu Dziedzictwa Światowego UNESCO, podkreśla znaczenie podjętej problematyki i wzbogaca zestaw kryteriów tradycyjnie odnoszonych do zabytków techniki o nowe propozycje.

Na kulturowy status Karty Weneckiej oraz na potrzebę sięgnięcia do jej postanowień w toku prac nad regulacjami prawnymi określającymi zasady postępowania w sferze dziedzictwa kulturowego zwraca uwagę artykuł Joanny Tuckiej poświęcony projektowi kodeksu urbanistyczno-budowlanego. Z kolei Grzegorz Bukal przedstawia rezultaty analizy porównawczej polskiego i angielskiego tekstu Karty Weneckiej, stawiając równocześnie pytanie o możliwości zastosowania zapisów tego dokumentu we współczesnej praktyce konserwatorskiej. Zdaniem autora tekst karty nosi znamiona czasu, w którym powstał, a niektórym sformułowaniom brakuje klarowności. Pomimo zgłoszonych uwag Grzegorz Bukal uważa, że także w czasach nam współczesnych Karta Wenecka powinna być traktowana jako zbiór podstawowych postulatów konserwatorskich, zachowujących aktualność zwłaszcza w kręgu kultury zachodnioeuropejskiej.

Trzecią część książki, zatytułowaną „Postanowienia Karty Weneckiej a działalność konserwatorska w zakresie zabytkowej architektury”, otwiera artykuł Pawła Dettloffa na temat zagrożeń związanych z odchodzeniem od postanowień Karty Weneckiej w pracach podejmowanych przy historycznych ruinach zamków. Przywołując przykłady Tropsztyna, Bobolic i Tykocina autor ukazuje, w jaki sposób rezygnacja z założeń „konserwacji zachowawczej” na rzecz projektów, które pomimo braku wystarczających przesłanek mają charakter odbudowy, przyczynia się do pozbawienia tych obiektów nie tylko wartości dokumentalnych, ale i krajobrazowych. Zdaniem autora nośnikiem autentyczności tego typu zabytków jest nie tylko zachowana substancja, lecz również ich pozbawiona pierwotnej integralności forma. Z tego względu za rozwiązanie optymalne powinna zostać uznana ochrona zachowanego obiektu w postaci trwałej ruiny. W konkluzji artykułu zakwestionowana zostaje teza, wedle której odbudowy ruin przyczyniają się do wzbogacenia narodowego dziedzictwa. Sprzeciwiając się zafałszowaniu historii Paweł Dettloff podkreśla znaczenie Karty Ochrony Historycznych Ruin uchwalonej w roku 2012 przez Polski Komitet Narodowy ICOMOS i zwraca uwagę, że jej postanowienia opierają się na zasadach sformułowanych w Karcie Weneckiej.

Kwestie wartości autentyczności podejmują również Dominik Mączyński i Maciej Warchoł w artykule poświęconym konserwacji i restauracji obiektów architektonicznych i konstrukcji

drewnianych. Zwracają oni uwagę na zmiany w ujmowaniu tego zagadnienia w uniwersalistycznym nurcie teorii konserwatorskiej – akceptacja różnorodności wyznawanych wartości i zasad jest w nim odzwierciedleniem przekonania o potrzebie poszanowania tradycji różnych kultur. Po omówieniu postanowień Karty Weneckiej, Dokumentu z Nara o autentyzmie oraz karty zasad ochrony historycznych budynków drewnianych, uchwalonej przez ICOMOS w Meksyku w roku 1999, autorzy analizują przemiany w podejściu do kwestii autentyczności zabytków drewnianych w Polsce. Ich zdaniem wyrastająca z tradycji naszego kręgu kulturowego materialna koncepcja autentyczności ma coraz mniejszy wpływ na współczesną praktykę konserwatorską. Dociekając złożonych przyczyn tego zjawiska wskazują jednocześnie na potrzebę podtrzymania ciągłości kulturowej zarówno w zakresie postaw konserwatorskich, jak i rodzimych tradycji rzemieślniczych związanych z budownictwem drewnianym.

Kolejny artykuł wprowadza we współczesne realia działalności konserwatorskiej w zakresie dziedzictwa architektonicznego w Wielkiej Brytanii. Na przykładzie prac przeprowadzonych w High House Farm w Pufleet, Paul Latham wskazuje na możliwości łączenia różnych konwencji interpretacyjnych w ramach tego samego przedsięwzięcia konserwatorskiego. Uzasadniając podjęte decyzje i przyjęte w trakcie prac rozwiązania, autor odwołuje się do postanowień Karty Weneckiej i Dokumentu z Nara o autentyzmie, ale też do Konwencji UNESCO o ochronie światowego dziedzictwa niematerialnego.

Tezy przedstawione w artykule Jana Tajchmana są wyrazem przekonania o aktualności Karty Weneckiej zarówno jako dokumentu programowego, jak i normatywnego, określającego tryb postępowania w konserwacji i restauracji zabytków architektury. W szerokim uzasadnieniu prezentowanych poglądów autor odwołuje się do postanowień Karty ICOMOSu z Victoria Falls z roku 2003 r. oraz do własnych doświadczeń konserwatorskich. Na wybranych przykładach omawia prace przeprowadzone w toruńskich kamienicach mieszczańskich, rozbudowy kościołów oraz współczesną zabudowę w przestrzeni Starego Miasta w Toruniu. W podsumowaniu Jan Tajchman wskazuje na najważniejsze postanowienia Karty Weneckiej i podkreśla potrzebę powrotu do jej założeń nie tylko we współczesnej teorii i praktyce konserwatorskiej, ale także w procesie kształcenia przyszłych konserwatorów dziedzictwa architektonicznego. Na tym polu za szczególnie ważne uznaje kształtowanie postaw sprzyjających pogłębieniu refleksji nad etyką konserwatorską, której fundamentem jest wartość autentyczności zabytków jako dzieł sztuki i świadectw historii.

Przedmiotem artykułu Jerzego Uścińowicza jest problematyka konserwatorska architektury sakralnej, zwłaszcza wiążąca się z ochroną autentyzmu prawosławnych świątyń. Autor, nawiązując do postulatów sformułowanych w Karcie Weneckiej, omawia zagadnienie rekonstrukcji zniszczonych świątyń oraz wartości, które mogą usprawiedliwiać tego typu działania; w przedstawionej argumentacji budowlę sakralną ujmuje nie tylko jako dzieło sztuki i świadectwo historii, ale także jako „ikonę Bożej obecności”. Swoje poglądy ilustruje przykładem prac rekonstrukcyjnych przeprowadzonych przy cerkwi w Supraślu. W rozważaniach na temat autentyzmu świątyń porusza również sprawę konwersji i na przykładach pokazuje wpływ zmian przynależności wyznaniowej na dzieje budowli sakralnych. W kolejnym artykule poświęconym problematyce konserwatorskiej cerkwi autor, Aleksander Owerczuk, dokonuje analizy porównawczej prac przeprowadzonych w świątyniach w Supraślu, Boćkach, Grabarce, Narwi. Natomiast Antonina Żaba koncentruje się na zagadnieniach konserwatorskich dotyczących kościołów Pętli Gliwickiej Szlaku Architektury Drewnianej i na ich przykładzie ukazuje przydatność postanowień Karty Weneckiej w długofalowym zarządzaniu projektem mającym na celu ochronę wielokulturowości dziedzictwa śląskiego.

Temat rekonstrukcji zniszczonych obiektów podejmuje także Maciej Oleński w artykule dotyczącym odbudowy zabytkowych gmachów Warszawy po zniszczeniach drugiej wojny światowej. Wskazując na rozbieżności między zaleceniami takich dokumentów, jak Karta Ateńska i Karta Wenecka, a założeniami powojennej odbudowy, omawia przykłady kopiowania (replikacji) historycznych partii zabytków architektury. Poza problematykę konserwatorską zabytków architektury wykracza Xenia Modrzejewska-Mrozowska analizując postanowienia Karty Weneckiej pod kątem ich przydatności w ochronie industrialnego dziedzictwa kulturowego. Autorka ukazuje, w jaki sposób odwołanie się do tradycyjnych zasad i metod postępowania konserwatorskiego może pomóc w rozstrzygnięciu problemów związanych z nawarstwieniami historycznymi w obiektach industrialnych. W tej samej perspektywie szczególnego znaczenia nabiera kwestia zachowania zabytkowej substancji, wiarygodności działań podejmowanych w celu uzupełnienia elementów niezachowanych oraz odpowiedniego ukierunkowania prac mających na celu adaptację tego typu obiektów do nowych funkcji. Artykuł zamykają uwagi na temat współczesnych uwarunkowań ochrony dziedzictwa industrialnego i jego roli w procesie kształtowania zbiorowej tożsamości.

Lektura tekstów składających się na niniejszą książkę przekonuje, że we współczesnej świadomości konserwatorskiej Karta Wenecka stanowi ważny punkt odniesienia zarówno dla refleksji teoretycznej, jak i dla działań praktycznych podejmowanych na rzecz zachowania dziedzictwa architektonicznego. Koncepcje, które legły u podstaw weneckiego dokumentu są traktowane również jako źródło inspiracji dla przedstawicieli nowych specjalności konserwatorskich, poszerzających tradycyjne rozumienie dziedzictwa. Ogromna różnorodność przedstawionych w tej książce poglądów skłania do wniosku, że najnowszych dziejów myśli konserwatorskiej nie sposób rozpatrywać w kategoriach linearnego rozwoju. Tę samą konstatację można odnieść do przemian zachodzących w światowym konserwatorstwie, w którym po okresie zafascynowania koncepcjami uniwersalistycznymi zarysowuje się zwrot ku temu, co wyrasta z lokalnych tradycji i co odzwierciedla specyficzne uwarunkowania każdej kultury. Warto zatem zauważyć, że w czasach narastającego kryzysu tożsamości europejskich społeczeństw eurocentryzm Karty Weneckiej wcale nie musi być postrzegany jako jej wada, a podjęcie dialogu z tradycją także i w tym wymiarze może okazać się pomocne w poszukiwaniach dróg prowadzących ku przyszłości.